

УДК 821.161.2(092) - Андріяшик

КІРАЛЬ С. С.

**«НАЙВИЩА ПОСАДА НА ЗЕМЛІ – БУТИ ЧЕСНОЮ  
ЛЮДИНОЮ, БО ЦЕ НАЙТЯЖЧЕ» : ДО ІСТОРІЇ ПУБЛІКАЦІЇ  
РОМАНУ Р. АНДРІЯШИКА «ЛЮДИ ЗІ СТРАХУ»**

*У творчій спадщині Р. Андріяшика роман «Люди зі страху» вважається основним твором. У статті на підставі архівних матеріалів, спогадів та мемуарів сучасників Р. Андріяшика, його щоденників, листів та листів до нього, тогочасної критики зроблено спробу дослідити причини запізнілого «офіційного» державного визнання «неринкового» прозаїка та «комерційної» непопулярності письменника серед широкого загалу, зокрема на прикладі історії публікації роману «Люди зі страху».*

*Ключові слова: роман, архіви, щоденники, епістолярій, критика, мемуари.*

Публікація в журналі «Дніпро» за 1966 рік першої книги роману «Люди зі страху» під назвою «Спадок віку» [4] з портретом автора та коротенькою передмовою-благословенням члена редколегії, завідувача відділу Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка АН України В. Іванисенка набула широкого розголосу в пресі: на твір з'явилися прихильні відгуки та рецензії на сторінках як республіканської, так і московської преси [3; 32—35; 39; 48—50].

Авторитетний літературознавець, означивши окремі несуттєві хиби твору (подекуди відчутна композиційна нечіткість, «часом дратує багатослівність», «не всі характери змальовані з достатньою ясністю і виразністю»), дав загалом високу оцінку першому творові молодого прозаїка, «написаного густо» й талановито [26]. Критик справедливо відзначав, що роман «помітно розширює ідейно-художні обрії нашої літератури – насамперед напругою інтелектуального життя персонажів, його складністю, багатством та інтенсивністю, відчайдушністю, глибиною і розмахом пошуків

правди, добра, справедливості – для себе і свого народу в один із найскладніших і найсуперечливіших періодів його буття» [26]. Докладну обсервацію всіх «плюсів і мінусів» роману В. Іванисенко полишив для своїх колег-критиків.

Наш сучасник, письменник А. Дністровий, прочитавши ще студентом-першокурсником у 90-х роках ХХ ст. романи Р. Андріяшика «Люди зі страху» й «Додому нема вороття», зізнався: не міг повірити, що **«українською можлива така потужна і видатна література»** (виділ. наше. – С.К.), що ці твори написав радянський письменник. Для А. Дністрового читання виявилось «чимось межовим між сенсацією і шоком, який виникає, як правило, після прочитання великих текстів» [22, 105]. На жаль, навіть запізніле присудження письменникові вже в роки незалежної України Національної премії ім. Т. Шевченка (1998), з гіркотою зауважує А. Дністровий, не «зробило Р. Андріяшика «офіційним» обличчям української літератури», «не стало широко відомим молодшим поколінням, а тим паче не стало комерційним чи ринковим» [22, 106]. Слушність цієї думки підтверджують ось такі свіжі факти: переглядаючи підручники і посібники з історії української культури за 2012–2013 рр., адресовані студентству, прізвище автора «Людей зі страху» там не згадується [28; 29].

Свого часу критик М. Слабошпицький висловив слушну думку-побажання, що «окремою темою мала б стати історія взаємин автора «Людей зі страху» з усіма складниками тодішньої системи», з якою він і «не хотів протистояння», однак «через його мистецьку візію і творчу практику [...] був на це приречений» [42, 7]. Отож, на підставі архівних матеріалів, спогадів та мемуарів сучасників Р. Андріяшика, його щоденників, листів та листів до нього, тогочасної критики спробуємо дослідити причини запізнілого «офіційного» державного визнання «неринкового» прозаїка та «комерційної» непопулярності серед широкого загалу, зокрема на прикладі історії першої публікації роману «Люди зі страху». Цей твір у творчому доробку

письменника, як справедливо вважають дослідники, «головна книга», бо цим романом «він сказав усе, що мав сказати» [42, 6].

Поява прихильного напутнього слова В. Іванисенка – не випадкова. Справа в тому, що «видавничу дорогу» «Люди зі страху» торували до читача майже два роки. З цього приводу І. Драч, виступаючи восьмого грудня 1997 року в Будинку письменників України під час обговорення номінованого на Шевченківську премію роману Р. Андріяшика «Сторонець», зазначив, що «у ті часи ці твори (йдеться про «Людей зі страху», «Додому нема вороття», «Полтва». – С.К.) виходили у світ з великими складнощами, було з ними багато клопотів і труднощів, багато неприємних днів та років зазнав і пережив їхній автор» [40].

Оскільки Р. Андріяшик мешкав у Чернівцях, то, зазвичай, твори буковинців, зокрема дебютантів, друкувалися на сторінках львівського часопису «Жовтень» (з 1990 р. – «Дзвін»). Є підстави твердити, що так вчинив і Р. Андріяшик, однак з певних причин йому було відмовлено в публікації твору. До такої думки нашттовхує лист письменника Р. Федоріва від 06.02.1968 р.: запрошуючи до співпраці вже знаного молодого письменника, визнав «гріх», що не з його вини (тоді головного редактора) першовідкривачем таланту Р. Андріяшика був не «Жовтень» [46].

Б. Комар, завідувач відділу прози «Дніпра», куди звернувся Р. Андріяшик, порадив подати рукопис «Людей зі страху» у видавництво «Молодь», оскільки в журналі «немає будь-яких прогалин у плані на 65-й рік» [11]. Повернувшись до Чернівців «з малими надіями», Р. Андріяшик таки надіслав рукопис до згаданого видавництва. Там на посаді редактора відділу першої книжки автора працював І. Дзюба, якого звільнили 1962 року із журналу «Вітчизна» за так званий «нігілізм» [24, 109]. Мабуть, сама Доля привела Р. Андріяшика до виняткового поціновувача справжньої літератури, інтелектуала, який безкомпромісно, як захоплено згадує І. Жиленко, виступав у пресі та на різних зібраннях проти «глупства, косності, підлості, ошуканства», «розкривав лицемірну «кухню» тодішньої літературної

критики», «ловив поважних письменників на брехні, пересмикуванні, доносительстві і хамелеонстві», був людиною, що «не знала страху», а тому «викликав страх у владу імущих» [24, 158]. Саме І. Дзюба й став першовідкривачем небуденного таланту буковинського журналіста і його роману «Люди зі страху». У листі до Р. Андріяшика від 12.11.1964 р. він повідомляв, що повість (таке жанрове означення адресата. – С.К.) справила на нього «враження зрілого високохудожнього твору (це моє особисте враження). Читання її було для мене справжньою радістю, а це тут буває не часто. З деякими мотивами Вашої повісті я внутрішньо сперечався, але то вже – моя власна справа (хоч я хотів би про це поговорити з Вами при нагоді)» [23].

Оскільки видавничий план на 1965 рік було вже заповнено, то після обов'язкового рецензування, як повідомляв листовно І. Дзюба, твір передбачалося включити у план на 1966 рік. Офіційні документи свідчать, що «Заявку №113 на складання видавничого договору тематичного плану на 1966 рік» (тут фігурує журнальний варіант назви роману «Спадок віку» обсягом 18 авторських аркушів накладом 15 000 з оплатою 150 крб. за аркуш) було складено 28 лютого 1966 року за підписом завідувача редакції поезії та першої прозової книжки Ю. Сердюка, редактора О. Ленік, директора видавництва Б. Чайковського та інших посадових осіб. Договір під № 100, від 22 березня 1966 року, що підготував редактор П.П. Засенко, було укладено 24 березня цього ж року в особі головного редактора видавництва В. Гримича та автора Р. Андріяшика (назва та наклад роману у договорі збігалися із даними у поданій заявці) [15, од.зб. №455].

Таким накладом і під такою назвою роман побачив світ 1966 року (здано до виробництва 31.05. 1966 р., підписано до друку 09.08.1966 р., натоді І. Дзюба у видавництві вже не працював). До речі, із 9-ти позицій розділу «Перша книжка молодого прозаїка» видавничого плану «Молоді» на 1966 рік лише імена Р. Андріяшика та Гр. Тютюнника (збірка новел «Зав'язь»). Наклад – 15 тис. примірників, редактор І. Дзюба, із видавництвом

договір під № 302 Гр. Тютюнник уклав 22 вересня 1965 р. – *Див.: ЦДАМЛМ України. – Ф.1100. – Оп.1. – Од. зб. 420. – Арк. 8–11. – С.К.*) назавжди вписано в аннали історії української літератури, інші ж автори та їх твори фактично невідомі й загубилися в часі. У «Спогадах і роздумах на фінішній прямій» І. Дзюба оповів, що, будучи редактором відділу першої книжки автора, «розчищав величезні завали «самопливу» – рукописів романів, повістей, збірок оповідань, поетичних збірок, якими видавництво (як і всі інші видавництва та редакції журналів) бомбардували автори з усієї України. Здебільше це була графоманська продукція», але він **«мав щастя знайти серед стосів пухлих папок два золоті списки: рукопис збірки оповідань Григора Тютюнника «Зав'язь» та рукопис роману Романа Андріяшика «Люди зі страху»** (виділ. мною. – *С.К.*) – і переконав керівництво видавництва в тому, що обидві книжки треба якомога швидше видати. Гордився і горджусь цим; заради цього варто було б потрапити в «Молодь» і пережити все наступне» [21, 524].

Я свідомо так докладно зупинився на задокументованих видавничо-виробничих фактах, оскільки у спогадах очевидців та й самого Р. Андріяшика зустрічаються різнотлумачення виходу у світ «Людей зі страху». В інтерв'ю газеті «Літературна Україна» від 07.10.1999 року на запитання Олени Логвиненко, як почувается в іпостасі лауреата Державної премії імені Тараса Шевченка, Р. Андріяшик відповів: «Мій чорний день в літературі почався навесні шістдесят четвертого, коли заніс до журналу «Дніпро» першу книгу «Люди зі страху» [...]. Рукопис «футболився» по редакційних столах як наволочний спогад якогось німічного усусівця (українського січового стрільця 18–22 років) [...]. Врешті дали на прочитання найбільшому відчайдухові шістдесятих Іванові Дзюбі. Внезабарі той викликав мене до столиці, немало здивувався, що мені ледь за тридцять, запланував роман у видавництві «Молодь», де працював редактором першої книжки, й написав для «Дніпра» схвальну рецензію, а дніпряни (Іван Бойчак) відплатили тим робом «Молоді». Почали шукати пасербно «маститого», хто

благословив би автора з першою приношею, та Михайло Стельмах відгукнувся такою розгромною нотацією, що всім стало страшно. Одне твір «запустили», коротеньке слово підписав Віктор Іванисенко, верстка прокручувалась у редакційних ополонках до 66-го. Та ось публікація, небо наді мною стало темніти» [8, 3].

Листування Р. Андріяшика з І. Дзюбою, І. Бойчаком та іншими його сучасниками, моє спілкування з цього приводу із Ю. Мушкетиком та І. Дзюбою підтверджують сказане жартома Іриною Жиленко, що не завжди треба довіряти спогадам, написаним у віці, бо щось може й призабутися. Спогади Р. Андріяшика про непростий початок його письменницької праці на повній довірі переповіла й дослідниця Ірина Тищенко [45, 5]. Однак деякі факти, згадані письменником, потребують певного уточнення. Так, перший лист І. Дзюби до Р. Андріяшика на фірмовому бланку видавництва «Молодь» датовано 12-го листопада 1964 року. Невдовзі Р. Андріяшик відповів, що «очевидно, в долі буває розум, коли так сталося», адже будучи в Києві мав намір звернутися якраз до нього з приводу публікації роману. Молодий буковинець не випадково шукав особистого контакту, адже, як згадує Ірина Жиленко, в Івана Дзюбу «був закоханий весь інтелігентський Київ», і разом з Олесем Гончаром вони вважалися «великими захисниками молоді», котра готова «за Дзюбу вмерти» [24, 112; 158].

У листі-відповіді від 7 грудня 1964 року І. Дзюба писав, що рукопис поставлено до плану 1966 р. й просив «передрукувати повість ще раз – для журналу (я домовляюся з «Прапором» і «Дніпром», обидва журнали проявили інтерес до повісті [...]; я виясню, який з них зможе це зробити *швидше*, – туди й варто віддати). [...] Отже: за два-три дні я повідомлю Вас про те, з яким журналом остаточно домовлено; тоді Ви їм вишлете, або вишлете мені, а я передам» [20]. Лист критика і співробітника журналу «Дніпро» І. Бойчака до Р. Андріяшика від 31.12.1964 року дає підстави стверджувати, що І. Дзюба (це засвідчив Іван Михайлович у телефонній розмові зі мною 20 вересня 2013 р.) провів переговори успішно й рукопис

«Людей зі страху» працівники редакції «Дніпра» невдовзі читали із рук в руки. Про вік автора «Людей зі страху» І. Дзюба теж дізнався з його листа (подав анкетні дані на прохання редактора), а не під час зустрічі в Києві, як твердить Р. Андріяшик.

Невдовзі Ю. Мушкетик поспілкувався особисто з автором, про що той писав у листі до І. Дзюби від 20.01.1965 р.: «Розмова була корисна. Щоб не зіпсувати собі зустріч, ми домовилися! М[ушкетик] раден видавати в себе цю повість, але з умовою: щоб, в разі потреби, було чим виправдовуватися (не випадково в щоденнику Р. Андріяшик запише: «Але вже почалося». – С.К.). Це мене так зворушило, що я пообіцяв реалізувати зауваження і повідомити через місяць-півтора про результати, а сам тихцем думаю: ох і сумно нам всім разом!» [11]. Однак, обміркувавши всі пропозиції Ю. Мушкетика, Р. Андріяшик прийшов до висновку, що не «збирається нічого робити з «Людьми зі страху». Щось вони бояться стали» [11]. Таке рішення підтримав його модератор І. Дзюба – у зв'язку з неочікуваним поворотом подій той радив авторові звернутися у харківський «Прапор».

Ю. Мушкетик згадує, що редакції журналу «довелося серйозно задуматись», бо всі «збагнули неймовірну складність щодо надрукування роману в усіх аспектах тогочасної видавничої практики. Стало очевидним, що треба якось підкріпити наш намір видати твір» [40]. Уся видавнича «складність» полягала в тому, що Ю. Мушкетика як редактора, про що він розповів під час телефонної розмови зі мною 17.09.2013 року, не один раз «молотили» за «ідейні відхилення», майже за кожен номер викликали в ЦК Компартії, у ЦК комсомолу, в підпорядкуванні якого був журнал «Дніпро». Настали такі часи, скрушно згадує Ю. Мушкетик, що «брат брата боявся» [37]. Шістдесятники, зокрема автори журналу І. Світличний, Є. Сверстюк та інші вже перебували під пильним наглядом КДБ, невдовзі їх заборонили друкувати, а тому вся редакція «була в насторожі», адже всі добре розуміли, що після публікації «Людей зі страху» слід «ждати ударів» [37].

Як оповідає Б. Комар, у редакції був такий працівник, який першим намагався прочитати все, що «надходило до редакційного портфеля. Й ось поклав на мій стіл – я завідував відділом прози – рукопис «Людей зі страху». Й каже: «Можете не читати, це писав якийсь бандерівець, принаймні запеклий ворог радянської влади. Письмо – несосвітенна шизофренія, рукописові треба дати особливий хід». Прочитавши рукопис, я був вражений і сміливістю автора, і новизною стилю... Твір важкий і не піддається редагуванню, бо з нього неможливо що-небудь вилучити. Я, як і інші, побачив, що це великий письменник» [40]. Правда, у листі до І. Дзюби від 20.01.1965 р., Р. Андріяшик писав, що Б. Комар, очевидно не без впливу «першопрочитальника», вважав опублікування твору на сторінках «Дніпра» взагалі «гиблим ділом» [11]. Ю. Мушкетик пригадує, що роман «ходив по руках членів редколегії, кожен втручався у текст, робив правки», єдиної думки щодо опублікування твору не було. За намови І. Бойчака, автора рецензії-передмови, Ю. Мушкетик звернувся з проханням до М. Стельмаха, аби той поставив свій підпис під готовим уже текстом. Це була своєрідна тактика головного редактора, який напутнім словом авторитетного письменника прагнув прикрити журнал та молодого автора від імовірних нападів «вірних псів» комуністичної ідеології. Однак, протримавши рукопис три місяці, згадує Ю. Мушкетик, М. Стельмах не захотів ані написати свого вступного слова, ані підписати текст, підготовлений редакцією, й делікатно відповів: «Роман не ліг мені на серце» [37]. Отож «розгромної нотації», від якої «всім стало страшно» (Р. Андріяшик), чи як стверджує І. Тищенко, «розгромного відгуку М. Стельмаха», фактично не було, що підтвердив у розмові зі мною й І. Дзюба. До речі, той же Ю. Мушкетик звернув увагу, що коли приймали Р. Андріяшика до Спілки письменників у 1966 році, то саме М. Стельмах чи не першим виступив із пропозицією підтримати кандидатуру талановитого прозаїка. Ці ж факти оповів мені також і М. Слабошпицький (Розмова із письменником відбулась 08.10.2013 р. під час презентації книги Г. Гусейнова «Між часом і морем» (К. : Ярославів вал, 2013) у київській

книгарні «Буква Є». – С.К.), який «озвучив» мої здогади про те, що початкове «несприймання» М. Стельмахом роману Р. Андріяшика пояснюється їх абсолютно різним стилем письма, а не якимись іншими чинниками. Також не відповідає дійсності й те, що «співробітники часопису припускали, що це спогади українського січового стрільця, який уник розправ і тюрем», що «І. Дзюба у закритій рецензії схвалив журнальну публікацію», а «критик І. Бойчак запропонував книгу видавництву «Молодь»» [45, 5].

Затягування публікації твору було спричинене тим, що серед членів редколегії журналу, як уже зазначалось, не було єдиної думки щодо подальшої долі твору. Так, зокрема, І. Бойчак наполягав якнайшвидше опублікувати твір, він всіляко підбадьорював Р. Андріяшика під час очікування омріяної публікації. У листі від 24 серпня 1965 р. І. Бойчак інформував у Чернівці, що Ю. Мушкетик «побоюється» публікації твору й «дав читати Підсусі (у 1953–1958 рр. був відповідальним редактором журналу «Дніпро», а натоді завідував редакцією серії «Романи й повісті» видавництва «Дніпро». – С.К.), той порадив не друкувати: якби не влетіло» [14].

Сміливість у просуванні рукопису у світ на сторінках «Дніпра» проявив згадуваний вище літературознавець з Інституту літератури ім. Т. Шевченка АН України, член редколегії журналу В. Іванисенко, який написав рецензію на твір. Про це з радістю І. Бойчак писав Р. Андріяшикові 24 серпня 1965 р.: «Сьогодні він приніс свою рецензію-відгук: «З захопленням прочитав повість... Це прекрасний твір, буде одним з кращих в укр[аїнській] л[ітерату]рі за останні роки» і т.д. Жодних зауважень, гаряче радить друкувати. Ну, як це Вам? Зважте, що Іванисенко дуже обережний, з добрим нюхом, хоч – людина розумна і в літературі розбирається добре. Це я Вам для того, щоб Ви були певніші в собі і не дуже страждали від того, що затягують з друкуванням. Надрукують! Ніде їм дітися. Отож будьте спокійні і працюйте, як кажуть, собі на здоров'я» [14]. Цю дружню і щиру підтримку В. Іванисенка, а також І.Дзюби, письменник постійно беріг у своєму серці, про що свідчить останнє інтерв'ю Р. Андріяшика із Т. Зарівною,

опубліковане на сторінках часопису «Березіль» [9, 5]. До речі, в архіві В. Іванисенка мною виявлено, на жаль, лише два аркуші згадуваної рецензії [27].

Зрозуміло, що працювати спокійно Р. Андріяшик ніяк не міг: «Я трохи запустив роботу, – писав І. Дзюбі 20.01.1965 р., – не виконую норму (300 рядків у номер), і на мене розгнівались. А хліб – велике і святе діло» [11]. Восени 1965 р. на Буковині побував А. М'ястківський, який заприятелював із Р. Андріяшиком. Невдовзі, 10 листопада 1965 р., він писав чернівчанинові, що «Людей зі страху» в редакції журналу «бережуть, як зіницю і люблять всі – і Гримич, і Мушкетик, і Комар. Але, сучі діти, перенесли на 2-й номер і пильно дуже просять мене, щоб я просив Вас, аби Ви вже надсилали продовження, бо так і планується давати з продовженням» [38]. Під час обговорення роману Р. Андріяшика «Сторонець» у Будинку письменників 8 грудня 1997 р. на здобуття Державної премії імені Т. Шевченка Ю. Мушкетик згадав, що «після ознайомлення членів редколегії з романом, поля рукопису рясніли заувагами й пропозиціями вилучити окремі фрази, абзаци, сторінки, розділи... Перед засилом до друкарні я взяв рукопис додому, протягом ночі гумкою повитирав усі клякси і на ранок переконався, що моя редакторська доля – щось зовсім мізерне порівняно з твором, який повинен побачити світ» [40]. У розмові зі мною 17 вересня 2013 р. Ю. Мушкетик майже дослівно відтворив ці слова й додав, що, прийшовши на роботу, попрохав друкарку внести правки, не показав нікому відновлений текст і подав його напряму техредакторові для набору [37].

Другий номер журналу «Дніпро» за 1966 р., як свідчать вихідні дані, здано до набору 21.12.1965 року, тобто під Новий рік (пильність «доброжелателей» на певний час притуплялася, на що, ймовірно, розраховував Ю. Мушкетик), а підписаний до друку 20.01.1966 року. Журнал вийшов накладом 65.000 примірників (журнальний варіант роману об'єднував дві книги – «Люди зі страху» (№2. — С. 8—88; № 3. — С. 46—73) та «Емігранти» (№ 3. — С. 73—106; № 4.— С. 38—97). Варто наголосити, що

наклад четвертого номера журналу сягнув уже 70.000 примірників. Можна стверджувати, що саме публікація «Людей зі страху» вплинула на його зростання, адже сьоме число «Дніпра» вийшло накладом лише 62.000 примірників.

Та повернемося до листів І. Дзюби, який «гадав, що автор «Людей зі страху» якась літня людина, що довго собі десь нишком писала та переписувала, а тепер вирішила, що можна вже й на люди податися» [23]. Як з'ясувалось, авторові йшов тридцять перший рік, що викликало у І. Дзюби приємний подив. Він чи не вперше в житті зрадив своїй «помилці», адже це був «ще один аргумент за видання повісті у в[идавницт]ві «Молодь» – молодий автор!», оскільки «тут не схильні до таких «неактуальних» тем, як Ваша, і можна пройти в таких випадках лише силою таланту». Недарма Р. Іванчук застерігав молодого буковинця не змагатися із авторитетною Іриною Вільде щодо художнього освітлення «неактуальних» тем. Та проникливий редактор одразу збагнув силу таланту Р. Андріяшика й висловив сподівання, що він «ще й не таке напише!» [23]. Уже як лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка (1998) та премії «Благовіст» (1998) він підтвердить передбачення І. Дзюби романами «Додому нема вороття», «Полтва» (інша назва – «Думна дорога»), «Сад без листопаду», «Сторонець», п'єсою «В кінці престолу». Іронізування І. Дзюби про «неактуальність» теми мало реальне підґрунтя, адже заплановані на 1965–1966 роки твори молодих авторів, судячи за видавничими анотаціями, торкалися тем «молодих хліборобів» та «буднів соціалістичної молоді», «взаємин між молодими людьми» і т.д. [44]. І як доречно зауважує В. Медвідь, що герой тогочасної літератури «опинявся не в контексті проблем світових, а вузьковиробничих, вузьковідомчих, коли вся правда про людину просто була неможлива. Літературі, скутій догмами і тенденційністю, вділялася частка на біль, та й то суворо дозована» [36, 54]. Роман Р. Андріяшика «Люди зі страху» якраз торкнувся одвічної світової проблеми – війни і миру, а людські страждання й болі від мілітаристського абсурду і безглуздя зазвучали у творі не

«дозовано», а на повен голос, зазвучали крізь призму правди душі простої людини, правду її страшних мук і поневірянь.

Однак, як слушно підмітив М. Слабошпицький, «мистецька візія і творча практика» письменника, який «намагався перехитрити наглядців за літературою», подаючи «ідеологічні» примітки й коментарі до текстів, не порятували його: «Якщо «Люди зі страху» й «Додому нема вороття» ще якось «проскочили» (після хрущовської «відлиги» ще тільки збиралося на ідеологічні заморозки), то «Полтва» вже викликала на себе громи та блискавки. Андріяшика буквально лінчували. Він змушений був замовкнути не зі своєї волі» [42, 7].

Перший твір (журнальний варіант) молодого прозаїка схвально оцінив рецензент В. Руденко на сторінках десятого числа журналу «Вітчизна» за 1966 рік (вражає, як на ті часи, оперативність!). Він писав, що до читання твору вертався не раз, адже роман вражає «глибоким психологізмом», «письменник глибоко і всебічно аналізує найменші порухи людської душі, показує, що відбувається в її тайниках, читач ніби зливається з героєм і починає жити його життям». Оскільки у творі «суспільно-політичне тло не існує в романі само по собі, а входить складовою частиною», «подається крізь призму Прокопового сприймання дійсності», тому таким непідробно правдивим постає перед читачем «життя західних областей України після першої світової війни» [39, 201].

Варто наголосити на важливому факті, що Олесь Гончар у звітній доповіді на V з'їзді письменників у листопаді 1966 року, ведучи мову про здобутки української прози, виокремив «свіжий, талановито написаний роман «Спадок віку» молодого письменника Романа Андріяшика» [17]. Згадка імені молодого письменника з високої трибуни з'їзду – це не лише вимога жанру звітної доповіді, це особиста думка Олеся Гончара. Творчість цього письменника була постійно в полі зору «захисника молоді» (І. Жиленко), про що свідчить щоденник митця. Так, наприклад, запис за 03.05.1973 рік: «Оці Собки, Моргаєнки, Шамоти – як вони ненавидять все

талановите, як невтомно цькують та оббріхують – піна клубками летить з їхніх чорних ротів.

Знав, що погань і підлота, але ніколи не думав, що аж така.

Далеко зайшли! Л.Н[овичен]ко вже критикує Зерова, Рильського. Ніхто не сміє згадати Андріяшика, Ліну Костенко. За приклад нам виставляють літературні шлакоблоки Собка та інших» [18, Т.2, 147]. Або запис за 02.04.1983 рік: «Думну дорогу» читаю (Андріяшика). Сильна річ. Література – є» [18, Т.2, 554].

Висока оцінка О. Гончара надавала снаги, і як інформувала «Радянська Буковина», що 18 листопада 1966 року в Чернівецькому університеті відбулась читацька конференція з приводу виходу у світ першої книжки Р. Андріяшика «Люди зі страху». Модератором цієї зустрічі був доцент Д. Білецький, який зауважив, що в українську літературу прийшов обдарований письменник. М. Бурбак, зокрема, зробив спробу розглянути цей «хвилюючий, талановитий» роман у контексті тих творів, де в центрі зображення «покоління травмованого, загубленого війною», зокрема Е.-М. Ремарка «На західному фронті без перемін» та К. Федіна «Міста і роки». На думку М. Бурбака, «молодий письменник успадкував усе найдорожче з духовної скарбниці народу, в тому числі вітчизняної і світової літератури. Проте він прийшов до читачів зі своєю темою, своїм почерком, лише йому властивою манерою оповіді, показав простих, але мислячих людей» [19]. Х. Меламул говорив про «творче щастя» письменника, який не «ходив у початкуючих, не просив опіки, допомоги. Зразу дав оригінальний твір. І це закономірно: тут оре, сіє, жне талант» [19]. Підсумовуючи, М. Гуслистий у своєму репортажі про цю подію зауважує, що «і в аудиторії та й по дорозі додому ще довго тривала задушевна бесіда, викликана першим твором молодого автора» [19]. Невдовзі, 21 грудня 1966 року у Кіцманському районі, про що писала та ж «Радянська Буковина», відбулися творчі зустрічі чернівецьких письменників з читачами, журналістами, комсомольськими

працівниками, у яких брав участь Р. Андріяшик й знайомив читачів із своїм твором [25].

Варто наголосити, що Р. Андріяшик мав задум «відтворити певними історичними фрагментами» усе ХХ століття, об'єднавши їх у 15, а то й 20 романів під умовною назвою «Сто літ», яку відкривали «Люди зі страху» [9]. У листі до І. Дзюби від 08.12.1964 року Р. Андріяшик писав: «Люди зі страху» – лиш шматок із написаного, вирізаний, бо так і життя проживеш, нічого не сказавши. За цим «Бунт владик», «Збруцький ідол», «Пшениця на бетоні», і все хоч якось, але щиро і сумно повинно сказати, чому ми нині ось такі, а не інші. Ось такі, як ми є: люди і люди з певними претензіями. Правда, інші частини потрібно доробляти, чистити. Словом, треба добувати їх із валіз. Але ще варто подивитися, як з найневиннішим буде, з «Людьми зі страху» [11]. На жаль, «Люди зі страху», як справедливо писав Г. Аврахов, «виповнений глибокими думками, інтелектуальний у щонайкращому розумінні цього поняття», не здобув належної оцінки як найпомітніше літературне з'явище в українській прозі 60-х років ХХ ст. На думку критика, у романі Р. Андріяшика в контексті тогочасної літератури й політичної доби був «свіжий погляд на багато явищ нашої історії, однак відкриті автором «люди зі страху» як соціально-психологічна сутність» не стали предметом серйозних студій через брак вдумливої критики [1]. Цим романом разом із іншими «Додому нема вороття» та «Полтва», зазначає сучасний письменник, есеїст, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка В. Медвідь, українська література устами Р. Андріяшика «перша заговорила мовою філософії про людину і світ, людину й історію» [36, 55]. Однак, тоталітарний радянський режим фактично знищив так званого «українського буржуазного націоналіста», дід якого «приблукав на Буковину відкілясь із Словенії», а мати «з польським корінням», не дав змоги зреалізувати цей колосальний літературно-художній задум.

Сучасна дослідниця Людмила Тарнашинська зауважує: ми часто нарікаємо, що не маємо гідного українського письменника для природного

«щеплення» його творчості до європейського дерева літератур, що пасемо задніх у розробці окремих тем, забуваючи при цьому ім'я Романа Андріяшика. Саме у романах «Люди зі страху» та «Додому нема вороття», наголошує вона, український письменник **«уперше у світовій літературі художньо розробив екзистенційну концепцію страху (виділ. мною. – С.К.) – страху перед соціальним та національним гнобленням, нівеляцією особистості під тиском тоталітаризму»** [43]. Бо й справді, будучи наскрізь письменником національним, Р. Андріяшик твердо вірив у те, що заповів йому батько – «найвища посада на землі – бути людиною, а саме чесною людиною, бо це найтяжче» [9].

## ЛІТЕРАТУРА

1. Аврахов Г. Проза крізь призму критики / Григорій Аврахов // Літ. Україна. — 1968. — № 98 (2588). — 10 груд. — С. 2.
2. Автор у художньому творі : «Деміург» чи «фантом»? [круглий стіл газ. «ЛУ» з проблем взаємодії автора з художнім твором та літературою загалом. Записала і провела О.Логвиненко] // Літ. Україна. — 1999. — №17 (4833). — С. 3.
3. Андрієнко М. Зражені і зрадники [про роман «Люди зі страху» Р.Андріяшика] / М.Андрієнко // Друг читача. — 1967 . — №5 (355). — С. 3.
4. Андріяшик Р. Спадок віку. Роман : Люди зі страху. Книга перша / Роман Андріяшик // Дніпро. — 1966. — №2. — С. 8—88; №3. — С.46—106; №4. — С. 38—97.
5. Андріяшик Р. Люди зі страху / Роман Андріяшик. — К. : Молодь, 1966. — 384 с.
6. Андріяшик Р. Усе – те саме навпаки, «пропащий час», або лад руїни : Анкета «ЛУ» / Роман Андріяшик // Літ. Україна. — 1995. — №47 (4666). — С. 4.

7. Андріяшик Р. «На полі крови» : письменницькі роздуми / Роман Андріяшик, Василь Портяк // Український світ. — 1996. — №4—5. — С. 44—46.
8. Андріяшик Р. «Є щось вище поза нами і є щось вище всередині нас» [інтерв'ю тільки для «ЛУ»] / Роман Андріяшик // Літ. Україна. — 1999. — №33 (4849). — С. 3.
9. Андріяшик Р. Одне з останніх інтерв'ю : Розмову вела Т.Зарівна / Роман Андріяшик / Інтерв'ю із Теодозією Зарівною // Березіль. — 2000. — № 11—12. — С. 3—9.
10. Андріяшик Р. Диво орхідеї. Календар долі [щоденникові нотатки] / Роман Андріяшик // Визвольний шлях. — 2000. — Кн.7 (628). — С. 100—118; Кн.8 (629). — С. 98—114; Кн. 9 (630). — С. 93—108.
11. Андріяшик Р. Листи до І.Дзюби, груд. 1964 р. — січ. 1965 р. / Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (надалі — ЦДАМЛМ України). — Ф. 917. — Оп.1. — Од. зб. № 29. — Арк. 1—5.
12. Андріяшик Р. Лист до Драч Н.Т., редактора журналу «Прапор», 1969 р. // ЦДАМЛМ України. — Ф.917. — Оп.1. — Од. зб. № 30. — Арк. 1—2.
13. Білецький Д. Відгомін ідей Великого Жовтня [про роман «Люди зі страху» Р.Андріяшика] / Дмитро Білецький // Жовтень. — №7. — С. 154—155.
14. Бойчак І. Листи до Р.Андріяшика, груд. 1964 р. — серп. 1965 р. / Іван Бойчак // ЦДАМЛМ України. — Ф. 917. — Оп.1. — Од. зб. №45. — Арк. 1—2.
15. Видавничі договори видавництва «Молодь» на 1966 рік // ЦДАМЛМ України. — Ф.1100. — Оп.1. — Од. зб. № 455. — Арк. 189—192; од. зб. №420. — Арк. 43.
16. Голоси друзів : Про конференцію читачів журналу «Дніпро» [ред. замітка] // Дніпро. — 1965. — №2. — С. 156—157.

17. Гончар О. Українська радянська література напередодні п'ятдесятиріччя : Доповідь голови правління Спілки письменників України на V з'їзді / Олесь Гончар // Літ. Україна. — 1966. — № 90 (2374). — С. 2.
18. Гончар О. Т. Щоденники : у 3-х т. / упорядкув., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Гончар / О. Гончар. — К. : Веселка, 2004. — Т. 1 : 1943—1967, 2002. — 455 с. ; Т. 2 : 1968—1983, 2003. — 607 с. ; Т. 3 : 1984—1995. — 606 с.
19. Гуслистий М. Дебют романом / М. Гуслистий // Рад. Буковина. — 1966. — №224 (6119). — 18 лист. — С.3.
20. Дзюба І. Листи до Р.Андріяшика, груд. 1964 — січ. 1965 р. / Іван Дзюба // ЦДАМЛМ України. — Ф. 917. — Оп.1. — Од. зб. № 59. — Арк. 1—3; Од. зб. № 36. — Арк. 1—5.
21. Дзюба І. Спогади на фінішній прямій / вст. ст. М.Г.Жулинського / Іван Дзюба. — К. : Криниця, 2008. — 928 с.
22. Дністровий А. Письмо з околиці : статті та есеї / Анатолій Дністровий. — К. : Грані-Т, 2010. — 239 с.
23. Драч І. Листи до Р.Андріяшика, груд. 1964 р. — груд. 1970 / Іван Драч // ЦДАМЛМ України. — Ф.917. — Оп.1. — Од. зб. №37. — Арк. 1—3.
24. Жиленко І. Homo feriens : Спогади / Ірина Жиленко ; передм. Михайлини Коцюбинської. — К. : Смолоскип, 2011. — 816 с.
25. Зустріч з читачами [про перебування Р.Андріяшика в Кіцманському р-ні Чернів. обл. на зустрічі з читачами] // Рад. Буковина. — 1966. — №247 (6142). — 21 груд. — С.3.
26. Іванисенко В. Роман Андріяшик [передмова до роману «Спадок віку»] / Віктор Іванисенко // Дніпро. — 1966. — №2. — С. 7.
27. Іванисенко В. Рецензія на роман Р.Андріяшика «Люди зі страху» / В.Іванисенко // ЦДАМЛМ України. — Ф.769. — Оп.1. — Од. зб. № 15. — Арк. 1—2.

28. Історія української культури: Словник термінів і персоналій / за ред. Л.В.Анучиної, О.А.Стасевської. — Вид 2-е, випр. та доп. — Х. : Право, 2013. — 256 с.
29. Історія української культури : навч. посіб. / за ред. проф. В. П. Мельник, М. В. Кашуби, А. В. Яртися. — Л. : ЛНУ ім. І.Франка, 2012. — 482 с.
30. Издано «Молодой гвардией» [Замітка, без автора] // Комсомол. правда. — 1968. — 20 авг. — С.4.
31. Картотека по нарахуванню гонорару за 1966 рік видавництва «Молодь». — Т. 1. — Літера А-Б // ЦДАМЛМ України. — Ф.1100. — Оп.1. — Од. зб. № 435. — Арк. 30.
32. Коваленко Л. Це — людинознавство [про роман «Люди зі страху» Р.Андріяшика] /Леонід Коваленко // Літ. Україна. — 1966. — № 88 (2372). —С. 2.
33. Кореневич Л. От истоков [огляд укр. прози молодих українських авторів] / Леонид Кореневич // Молодая гвардия. — 1968. — №5. — С. 282—302. — *перевод с укр.*
34. Крижанівський Г. Коли вирував Збруч [Про роман «Люди зі страху» Р.Андріяшика] / Г.Крижанівський // Сільські вісті. — 1967. — № 168 (4796). — 20 липня. — С. 3.
35. Мельничук Б. У пошуках правди [про роман «Люди зі страху» Р.Андріяшика] / Б.Мельничук // Рад. Буковина. — 1966. — №254 (6149). — С.3.
36. Медвідь В. Без гніву і пристрасті : есеї, мемуари, щоденники / В'ячеслав Медвідь. — К. : Грані-Т, 2009. — 400 с.
37. Мушкетик Ю. Про деякі питання з історії журнальної публікації «Людей зі страху». Записано 17.09.2013 р. / Юрій Мушкетик // Архів автора статті.
38. М'ястківський А. Лист до Р.Андріяшика від 10.XI.1965 р. // Андрій М'ястківський // ЦДАМЛМ України. — Ф.917. — Оп.1. — Од. зб. № 53. — Арк. 1.

39. Руденко В. Прокіп Повсюда повертається [про роман «Спадок віку» Р.Андріяшика] / Володимир Руденко // Вітчизна. — 1966. — №10. — С. 201—203.
40. Не вмирає душа наша, не вмирає воля : Нотес громадського обговорення роману «Сторонець» Р.Андріяшика, 8 груд. 1997 р., Будинок письменників України // Літ. Україна. — 1997. — № 5 (4769). — С. 7.
41. Рябий М. Лист до Р.Андріяшика від 04.05.1967 р. / Микола Рябий // ЦДАМЛМ України. — Ф.917. — Оп.1. — Од. зб. № 40. — Арк. 1—4.
42. Слабошпицький М. Подолання страху і пошук надії : Проза Романа Андріяшика / Михайло Слабошпицький // Дивослово. — 2003. — №10. — С. 5—7.
43. Тарнашинська Л. Думна дорога Романа Андріяшика : Післяслово до творчого вечора / Людмила Тарнашинська // Літ. Україна. — 1997. — №45 (4762). — С. 3.
44. Тематичний план випуску літератури видавництва «Молодь» на 1966 рік // ЦДАМЛМ України. — Ф.1100. — Оп.1. — Од. зб. №822. — Арк. 22—23.
45. Тищенко І. Проблема «втраченої» людини в творчості Романа Андріяшика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / І. Ю. Тищенко. — К., 2011. — 18 с.
46. Федорів Р. Лист до Р.Андріяшика від 06.02.1968 р. / Роман Федорів // ЦДАМЛМ України. — Ф.917. — Оп.1. — Од. зб. № 60. — Арк. 1.
47. Читачі обговорюють журнал [ред. замітка] // Дніпро. — 1966. — №8. — С. 158.
48. Чендей И. Роман о доле народной [про роман Р.Андріяшика «Люди зі страху» (К., 1966)] / И.Чендей // Дружба народів. — 1967. — №8. — С. 270—272.
49. Шатилов Н. Приодоленный страх [рец. на російськомовний переклад «Людей зі страху» в журн. «Дружба народів». — 1968. — №8—9] / Шатилов Н. // Лит. газета. — 1969. — №4 (4186). — 22 янв. — С. 4.

50. Шатилов М. Подоланий страх: Роздуми над прочитаним [про роман «Люди зі страху» Р. Андріяшика] / Микола Шатилов // Прапор. — 1968. — №5. — С. 56—58.

КИРАЛЬ С. С.

**«НАИВЫСШАЯ ДОЛЖНОСТЬ НА ЗЕМЛЕ – БЫТЬ ЧЕСТНЫМ ЧЕЛОВЕКОМ, ПОТОМУ ЧТО ЭТО ОЧЕНЬ ТЯЖЕЛО» : К ИСТОРИИ ПУБЛИКАЦИИ РОМАНА Р. АНДРИЯШИКА «ЛЮДИ ИЗ СТРАХА»**

*В творческом наследии Р. Андріяшика роман «Люди из страха» считается основным произведением. В статье на основании архивных материалов, воспоминаний и мемуаров современников Р. Андріяшика, его дневников, писем и писем к нему, тогдашней критики сделана попытка исследовать причины запоздалого «официального» государственного признания «нерыночного» прозаика и «коммерческой» непопулярности писателя, в частности на примере истории публикации романа «Люди из страха».*

*Ключевые слова: роман, архивы, дневники, эпистолярный, критика, мемуары.*

KIRAL' S.

**«THE HIGHEST POSITION ON EARTH IS TO BE THE HONEST MAN, BECAUSE IT IS THE HARDEST TO DO»: TO THE HISTORY OF THE FIRST RELEASE OF THE NOVEL «PEOPLE OF FEAR» BY R. ANDRIYASHYK**

*The novel «People of fear» by R. Andriyashyk is considered to be the central in the artistic heritage of the writer. In reliance on archival documents, memoirs, and memoirs of R. Andriyashyk's contemporaries, his own diaries, letters, and letters addressed to him, and the then criticism there was an attempt in the article to investigate the reasons of late «official» state recognition of «non-market»*

*writer and «commercial» unpopularity among the public, like in the case of the novel's first release history in particular.*

*Key words: novel, archives, diaries, epistolary intercourse, criticism, memoirs.*

*Стаття надійшла до редколегії 8.10.2013 р.*